

Lietuvių imigrantų tautinės tapatybės darybos strategijos Airijoje, Anglijoje, Ispanijoje ir Norvegijoje¹

JOLANTA KUZNECOVIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas, K. Donelaičio g. 52, LT-44244 Kaunas

El. paštas: j.kuznecoviene@smf.vdu.lt

Remiantis empirinių tyrimų duomenimis, straipsnyje išskiriamos bei apibūdinamos lietuvių imigrantų Anglijoje, Norvegijoje, Ispanijoje ir Airijoje naudojamos tautinės tapatybės darybos strategijos. Identifikuojant pagrindinius tautinės tapatybės darybos procesus, jų konteksto ypatumus, svarbiausius naudojamus resursus bei praktikavimo būdus, išskiriamos trys pagrindinės strategijos: etninės kultūrinės erdvės konstravimo, imigrantų kultūrinio atvirumo bei emocinio saistymosi su kilmės kraštu.

Raktažodžiai: lietuviškumas, tautinės tapatybės darybos strategijos, imigrantai, etninė kultūrinė erdvė, emocinis susisaistymas, akulturacija

ĮVADAS

Nors migracijos problemos daugeliui šalių itin aktualios tapo pastaraisiais metais, jų tyrimai turi ilgą istoriją. Maždaug prieš šešis dešimtmečius pasirodžiusiuose akademinio pobūdžio straipsniuose beveik vienareikšmiškai vyravo idėja, kad imigracija neišvengiamai reiškia asimiliaciją, apimančią ir tapatybės kaitą. Tačiau migracijos praktika gana greitai atskleidė, jog imigrantų inkorporacijos procesas nėra unifikuotai vienakryptis bei laipsniškas, ir privertė migracijos procesų teoretikus permąstyti imigrantų inkorporacijos bei identifikacijos aiškimumus. Ir nors praėjusio šimtmečio viduryje atsiradusi transnacionalizmo koncepcija leidžia į migracijos procesus pažvelgti neapsiribojant pakankamai statiškus rezultatus numatančia multikultūralizmo idėja (Ahmed 2005: 99) ar net asimiliacijos teorijomis, vis dėlto pastaruoju metu vis dažniau keliamas klausimas apie transmigracijos koncepcijos taikymo ribas (Waldinger 2008, Vertovec 2001: 557), vis plačiau diskutuojama apie tapatybių darybą pabrėžiant, kad susisaistymo su skirtingomis visuomenėmis, judėjimo ir veikimo kertant nacionalines sienas praktikos pačios savaime nelemia konkretaus tapatybės tipo (Armbruster 2002: 19). Apskritai migrantų etninės / tautinės tapatybės darybos procesai vis dar kelia daugiau klausimų, negu pateikia atsakymų.

Straipsnyje siekiama išskirti bei apibūdinti pagrindines lietuvių imigrantų Airijoje, Anglijoje, Ispanijoje, Norvegijoje naudojamas lietuviškumo darybos strategijas identifikuojant jas lemiančius konteksto ypatumus, svarbiausius naudojamus resursus bei tautinės tapatybės praktikavimo būdus. Užsibrėžus tokį tikslą kartu tenka pripažinti numatomų rezultatų neišbaigtumą, nes kiekviena išskirta tapatybės darybos strategija turi būti suvokiama tik

¹ Straipsnis parengtas vykdant VMSF finansuojamą projektą „Lietuvių tautinės tapatybės išsaugojimas europėizacijos bei globalizacijos sąlygomis: lietuviškumo raiška ir nacionalinės Airijos, Anglijos, Ispanijos, JAV ir Norvegijos tapatybių politikos“.

kaip itin apibendrintas tipas, apimantis pagrindinius atsikartojančius daugelio skirtingų variantų bruožus.

Empirinius tyrimo duomenis sudaro 97 individualūs pusiau struktūruoti bei 4 „fokus“ grupių interviu. Informantai buvo pasirenkami „sniego gniūžtės“ ir tikslinės grupės sudarymo metodais, atsižvelgiant į profesiją, amžių, lytį. Lauko tyrimas vykdytas 2007 m. pab. – 2008 m. Airijoje, Anglijoje, Ispanijoje ir Norvegijoje.

TEORINĖS TYRIMO PRIELAIDOS

Migracija, kaip žmonių judėjimo procesas, visuomet susijusi ir su *buvimo tam tikroje erdvėje(-ėse) ar vietoje(-ose)*, ir su *buvimo kažkuo / kuo problemomis*. Imigrantų inkorporacijos į naują visuomenę strategijas lemiantys veiksniai bei kontekstai turi įtakos ir jų tapatybių konstravimo ypatumams² (Thomas-Hope 2002: 191, Glick Schiller et al. 1992: 18; Portes 1999: 464). Mokslinėje literatūroje dažniausiai išskiriamos kelios grupės veiksnių, lemiančių imigrantų inkorporacijos strategijas bei jomis kontekstualizuotus etninių tapatybių darybos procesus (Al-Ali 2002).

Imigrantų inkorporacijos ir identifikacijos kryptį visų pirma lemia socialinės struktūros bei politinis diskursas, realizuojantis nuolat vykstantį nacijos formavimą bei nusakantis kultūros politikų formas (Hall 2004: 112), siejamas su „tirpinančio tautų katilo“, multikultūralizmo ar asimiliacijos sampratomis.

Imigrantų identitetai formuojami ir transformuojami priklausomai nuo būdų, kuriais jie yra reprezentuojami juos supančiose kultūrinėse sistemose (Hall 2004: 112–113), nuo vyraujančių grupių požiūrio į juos, nuo pačių imigrantų požiūrio į save (Thomas-Hope 2002: 191). Ne mažiau reikšmingi imigrantų identitetų darybai ir kiti „galios modalumai“, pvz., lytis, karta, klasė, per kuriuos žmonės sąveikauja, supranta savo gyvenimą ir konstruoja vienas kitą kaip subjektus“ (Arnbruster 2002: 19).

Imigrantų identitetų darybos proceso analizė neapsiriboja vien atvykimo šalies kontekstu. Identitetai nėra konstruojami atsiribojant nuo praeities, nuo turėtų kultūrinių, tautinių, teritorinių susisaistymų ar šias kategorijas jungiančių namų sampratos. Šis požiūris neišvengiamai sureikškina lokalaus / globalaus, teritorijos-erdvės-vietos, namų, kultūros sampratų transformacijos diskursus. Teigiama, jog namai, tauta ir kultūra negali būti suprantamos kaip fiksuotos sąvokos, apribotos fizinės teritorijos (Arnbruster 2002). Išplėsta teritorijos sąvoka (apimanti ir emigracinę, ir imigracinę teritorijas) reiškia, jog šios sąvokos yra rekonstruojamos, perfigūruojamos įsivaizduojamoje erdvėje ar vietoje, kuri pati yra paslanki (Thapan 2005).

Pastarųjų metų moksliniuose tekstuose, nagrinėjančiuose migracijos problemas, neretai pabrėžiama, jog šiuolaikiniai migracijos procesai (palyginus su ankstesnėmis migracijos bangomis) suteikia daugiau erdvės individualiai imigranto valiai bei veiksmui: imigrantai gali labiau paveikti savo asmeninio gyvenimo eigą, individualias įsivietinimo strategijas bei priklausymo jausmą (Paerregaard 2002: 141). Taip pat pabrėžiama, kad skirtingai suvokdami, įsivaizduodami *namus, tautą ar kultūrą* imigrantai (re)konstruoja, sureikškina skirtingus gyvenimo aspektus. Greta besiremiančių praeities arba dabarties kategorijomis randasi ir tokių, kurie naudoja kilmės ir atvykimo šalies kategorijų derinį. Tokiu atveju identitetai konstruojami erdvėje tarp praeities ir dabarties, kurios abi greičiausiai sudaro tęstinumą negu du atskirus pasaulius. Laikas ir erdvė imigrantams peržengia įprastines ribas – praei-

² Plačiau apie lietuvių imigrantų integraciją žr.: Kuznecovienė 2009.

tis bei dabartis suyra ir imigrantas priklauso dviem pasauliams vienu metu (Thapan 2005). Šiuos procesus nusako transnacionalizmo koncepcijos (Glick Schiller, Basch, Blanc 1995; Vertovec 2001).

Tansnacionalizmo kontekste formuojami identitetai reiškia daugialypius tautinius lojalumus ir išteritorintus tapatybės modelius (Čiubrinskas 2009). Apibūdinant imigrantų etninių tapatybių darybos procesus, iš esmės beveik visuotinai pripažįstama, jog tautinės / etninės tapatybės vadyba ir manipuliavimas jos resursais vyksta ne tik nacionalinės valstybės viduje, bet ir už jos ribų (Čiubrinskas 2008: 22). Tokie už nacionalinės valstybės ribų perkelti, arba relokuoti (J. Cliffordo žodžiais), tapatybės darybos modeliai apibrėžiami kaip praradę teritoriją, išvietinti, transplantuoti, transnacionalūs, diasporiški ar net subyrėję, juos siūloma nagrinėti „beveik kaip vien etninius modelius, o ne kaip nacionalumo srities priklausinius“ (cit. pagal Čiubrinskas 2008: 22).

TAUTINĖS TAPATYBĖS DARYBOS STRATEGIJOS

Identifikuodami pagrindinius tautinės tapatybės darybos procesus, jų konteksto ypatumus, svarbiausius naudojamus resursus bei praktikavimo būdus, išskyrėme tris pagrindines lietuvių imigrantų Anglijoje, Norvegijoje, Ispanijoje ir Airijoje naudojamas tautinės tapatybės darybos strategijas: etninės kultūrinės erdvės konstravimo, imigrantų kultūrinio atvirumo bei emocinio saistymosi su kilmės kraštu.

ETNINĖS KULTŪRINĖS ERDVĖS KONSTRAVIMO STRATEGIJA. Esminis šios strategijos bruožas – jos kontekstualizavimas imigrantų kuriama išteritorinta kultūrine erdve, kuri imigrantams tampa pagrindiniu tautinės tapatybės darybos bei praktikavimo resursu. Empirinio tyrimo duomenimis, tokias tapatybės darybos strategijas apčiuopėme lietuvių kilmės imigrantų, gyvenančių Anglijoje bei Airijoje, naratyvuose bei praktikose. Remdamiesi turimais duomenimis, negalėtume teigti, kad jos naudojamos lietuvių imigrantų, gyvenančių Norvegijoje ir Ispanijoje.

Tarp svarbiausių veiksnių, lemiančių tapatybės darybos būdą, kuris sureikšmina išteritorintos kultūrinės erdvės kūrimą, reikėtų išskirti multikultūralizmo politika kontekstualizuotą sociokultūrinę aplinką. Aplinka, kurioje multikultūralizmas veikia kaip pagrindinis kultūros politikos diskursas, tapatybės darybos procesus veikia dvejopai. Sociokultūrinė aplinka, kurios vienas svarbiausių dėmenų yra etniniais pagrindais konstruojamas daugiakultūriškumas, sureikšmina etninę tapatybę kaip tokios erdvės konstravimo vardiklį. Etniškumas, o mūsų tiriamu atveju lietuviškumas, tampa buvimo multikultūrinėje erdvėje būtina sąlyga – jis „aktyvuojamas“ nuolatiniais daugiakultūriškumą reprezentuojančiais susidūrimais kasdienėje erdvėje ir naudojamas kaip savęs pateikimo instrumentas. Tačiau daugiaetniškumu kontekstualizuota aplinka ne tik priverčia „turėti“ bei „naudoti“ savo etniškumą, bet ir inspiruoja toki etninės tapatybės darybos procesą, kuriame svarbiausią vaidmenį vaidina imigrantų kuriama „išteritorinta kultūrinė erdvė“.

Nors antropologai savo darbuose pateikia skirtingus kultūrinės erdvės sampratos apibrėžimus, iš esmės visos jos nusako tą patį reiškinį, siejamą su globalizacijos procesu „išprokuotais“ kultūros „išteritorinimo“, vietos ir erdvės sampratų pokyčiais. Pavyzdžiui, C. Tamagno (2002) aprašomos „kultūrinės erdvės“ – tai atsietos nuo kultūros „kilmės“ vietos ir teritorijos erdvės, kurias sudaro kultūrinės ir socialinės imigrantų praktikos. A. Appadurai kalba apie translokalumus – erdves, kurias reiškia kolektyviai peržengtas teritorijas, sudarytas iš sąlyginai stabilių asociacijų bei bendrų naratyvų. Jo manymu, tokiomis edvėmis gali tapti migrantų darbininkų gyvenvietės ar miestai, atskirti nuo jų nacionalinių kontekstų. Viena tokios erdvės

dalis priklauso nacionalinei valstybei, kita peržengdama jos ribas tampa „trans(nacionaline) erdve“ (Appadurai 2000). Kilmės šalies etniškai apibrėžtos kultūros elementų perkėlimas bei atkūrimas naujoje šalyje sukuria erdvę, kuri imigrantų tautinės tapatybės darybai suteikia kryptį, pasiūlo resursus, užtikrina praktikavimo galimybes.

Lietuvių imigrantų kuriama kultūrinė erdvė yra užpildoma profesinėms, socialinėms, šeimos ar artimų draugų aplinkoms būdingomis praktikomis ir įdaiktinama lietuviškumą žyminčiais elementais³. Pavyzdžiui, Aleksandras (firmos savininkas, 54 m., Anglija) teigia: „aš gyvenu lietuviškoje šeimoje, dirbu lietuviškoje firmoje, su lietuvių klientais, kalbu daugiausia lietuviškai ir rusiškai; angliškai tikrai tada, kai reikia raštus rašyti ar telefonu kalbėti. Manęs niekas neveda į tą anglikonizmą“.

Socialinę lietuvių imigrantų kuriamos „išvietintos kultūrinės erdvės“ dimensiją Airijoje ir Anglijoje gana ženkliai įrėmina lietuvių formalios ir religinės bendruomenės. Šios bendruomenės ne tik sukuria daugiakrypčių socialinių sąveikų, grindžiamų įvairiatipiais lietuviškumo kodais, tinklą, bet ir vizualizuoja, reprezentuoja bendroje multikultūrinėje erdvėje lietuviškumą, užpildo „išvietintą“ lietuvių imigrantų kuriamą kultūrinę erdvę.

Šiame kontekste itin iliustratyvūs jau minėto Aleksandro ir Lauryno (statybininkas, 30 m., Airija) pasakojimai. Aleksandras, aktyviai dalyvaujantis religinėje bendruomenės veikloje, pasakojo apie bendruomenės organizuojamus renginius, švenčiamas Lietuvos valstybines ir religines šventes. Laurynas pasakojo apie Šv. Patriko šventę, kurioje dalyvauti buvo pakviesta lietuvių bendruomenė. Šventės metu lietuviai vilkėjo tautinius drabužius, dalijo suvenyrus.

Ne mažiau reikšmingai kultūrinės erdvės kūrimu kontekstualizuotą etninės tapatybės darybos strategiją įrėmina ir tautinės tapatybės kaip įgimto bruožo samprata, „neleidžianti“ keisti tautinės tapatybės („kaip aš galiu būt, pavyzdžiui, amerikone, jeigu aš esu lietuvis?“, – Rima), bet sudaranti sąlygas „pasiimti“ ją su savimi, išteritorinti ją, o vėliau vėl įvietinti išvietintoje kultūrinėje erdvėje: „aš esu lietuvis. Lietuvis, gyvenantis Anglijoje“ (Laurynas).

IMIGRANTŲ KULTŪRINIO ATVIRUMO STRATEGIJA. Šią strategiją nusako keletas bruožų. Vienas jų – etninės tapatybės darybos proceso priklausomybė nuo imigrantų užimamos socialinės pozicijos. Kultūrinio atvirumo strategija būdinga imigrantams, užimantiems apsigyvenimo visuomenėje pakankamai aukštą socialinę poziciją, – verslininkams, aukštos kvalifikacijos vadybininkams, gydytojams, pedagogams, architektams ir pan.

Šių imigrantų „įsivietinimo“ strategijų nuostatos yra racionalios, pagrįstos naudingumo / būtinumo principu, ir išreiškia ketinimą prisiderinti prie visuomenės, kurioje gyvena, ne tik viešo gyvenimo elgesio modelių, bet ir kultūrinių tradicijų, gyvenimo stiliaus: „jeigu nori funkcionuoti visuomenėje – turi būt savu“ (Gintaras, gydytojas, 42 m., Norvegija). Jo nuomone, „nėra jokios prasmės gyvent vien tikrai lietuvišką gyvenimą. Taip, kaip po karo lietuviai gyvendavo savo būreliuose, visai neįsitraukdami į Amerikos gyvenimą.“ Jo šeima švenčia Norvegijos valstybines šventes (Gegužės 17-ąją). Regina (architektė, 35 m., Norvegija) pasakojo, kad ji linkusi „laisvalaikį praleisti norvegiškai, <...> vaikų auklėjimas mūsų daugiau norvegiškas negu lietuviškas“. Erika (vadybininkė, 28 m., Ispanija) taip pat pasakojo norinti „susiliesti, gyventi taip kaip jie [ispanai] gyvena. Visuomenėj aš stengiuosi būti kaip ispanė, nes... taip yra paprasčiau.“

³ Plačiau apie tai žr.: Liubiniene, N. 2009. *Migrantai iš Lietuvos Šiaurės Airijoje: „savos erdvės“ konstravimas*. Daktaro disertacija. Kaunas, Vytauto Didžiojo universitetas.

Kitas šių imigrantų tapatybės darybos procesą bei resursų pasirinkimą nukreipiantis dėmuo – tai daugiaetniškumu kontekstualizuotos profesinės veiklos, o dažnai ir privačių (šeimos ir artimų draugų) santykių erdvės. Antai Lina (buhalterė, 29 m., Airija) dirba tarptautinėje kompanijoje. Tarp jos kolegų yra imigrantų, kilusių iš „Madagaskaro, iš Pietų Afrikos, bosas iš Anglijos, daug italų, prancūzų, keli lenkai, vokiečiai. Ir būna kartais susėdi prie stalo ir kalbi keturiom kalbom. Labai labai gera“.

Daugiaetniškumas, kaip profesinės aplinkos kontekstas, šių imigrantų suvokiamas kaip kasdienybė, rutina, kuri nureiškina tarpusavio santykius struktūruojantį etniškumą, panaikina jo reprezentavimo būtinybę ir sureiškina profesinį statusą – „identitetų paletė visuomet surikiuojama aktualiai, situaciškai ir istoriškai kontekstualiai“ (Čiubrinskas 2008: 19).

Tautinio / etninio identiteto darybą, „naudojamą“, jo pavertimą galios priemone nureiškina ir šių imigrantų sėkminga ekonominė, socialinė ir kultūrinė inkorporacija, labai ženkliai sumažinanti galios susidūrimų ar neapibrėžtumų situacijas, aktualizuojančias etninį identitetą. Šitai pastebi ir patys imigrantai. Pavyzdžiui, Erikos (vadybininkė, 28 m., Ispanija) nuomone, dažnai būna taip, kad „jeigu sekasi, žmogus patenkintas, jis gali atsisakyti visko, kas jį sieja su Lietuva, jam Lietuva, palyginus, tarkim, su Londonu, yra kaimų kaimas. Bet jeigu nėra labai gerai, tada pradeda galvot, kaip ten, Lietuvoje, gerai; aš čia pabūsiu, atkentėsiu ir tada jau grįšiu, ir viskas bus gerai“.

Nors emocinis ryšys su tėvyne / namais ar nostalgija jai literatūroje minimas kaip itin dažnas imigrantų tautinio identiteto darybos dėmuo, mūsų informantų pasakojimuose nostalgiją išreiškiančios emocijos buvo itin santūrios: „jau ne labai daug kas riša [su Lietuva]. Smagu grįžt, pamatyt, bet daugiau nėra tokio didelio noro, kad grįžčiau į Lietuvą ir sakyčiau, kaip man čia, Lietuvoj, gera“ (Lina, buhalterė, 29 m., Airija). Šie imigrantai jau neabejoja, kad jų namai ten, kur gyvena: „bet namai ten, kur batai [juokiasi], ... taip sakant, kur gyveni, kur viską turi, kur tavo darbas, tavo draugai, tavo daiktai, ten ir tavo namai, nes jeigu tu čia nelaikyai namais, tai bus labai sunku“ (Erika).

Kaip ir pirmosios strategijos atveju, lietuviškumas kaip paveldėtas brožas nėra kvestionuojamas. Gintaro manymu, jis visada išliks lietuviu, nes „yra lietuvis“.

Šių imigrantų tautinės tapatybės darybos būdus bei akulturacijos strategijas (itin atviras apsigyvenimo visuomenės kultūrinių modelių bei tradicijų perėmimui) iš dalies galima paaiškinti P. Werbner (1999) aprašytais imigrantų transnacionalių ir kosmopolitų tipais. Nors pastarojo tipo įvardijimas „kosmopolitiniu“ yra diskutuotinas, tačiau metodologine prasme jos aprašyti imigrantų sąveikos su apsigyvenimo visuomene būdai ir jų išskyrimo kriterijai yra pakankamai įdomūs. Transnacionalai, anot Werbner (1999: 19), nors ir juda tarp kelių visuomenių, apsigyvenimo visuomenėje sukuria aplink save pakankamai uždara, atsiribojantį nuo aplinkos (angl. *encapsulated*) pasaulį. Priešingai transnacionalizmui, „kosmopolitinis“ sąveikos su skirtingomis kultūrinėmis patirtimis būdas kitoniškumo / kitų atžvilgiu deklaruoja ir praktikuoja atvirumą bei imlumą. Jis remiasi giliu tarpkultūriniu pažinimu ir dažniausiai yra būdingas išsilavinusiems, aukštas socialines pozicijas užimantiems imigrantams. Kita vertus, nors Werbner teigimu (ten pat), „kosmopolitai“ gali atvirai ir intensyviai sąveikauti su skirtingų etninių grupių žmonėmis, reikiamu momentu jie sureiškina nacionalinę ar etninę skirtį ir pabrėžia priklausymą skirtingoms nacijoms ar etninėms grupėms (Armbruster 2002: 19).

Apskritai informantų naratyvai rodo, jog kokia sėkminga bebūtų jų inkorporacijos strategija bei individualiai suvokiamas ir apibūdinamas *buvimo savu* naujoje visuomenėje jausmas, ji neapima bendros tautinės tapatybės su šia bendruomene. Šis faktas tik patvirtina L. R. Chavez (1994: 56) tyrimais grindžiamą prielaidą: „būti visuomenės dalimi ir tapatintis

su ją sudarančia bendruomene per tautiškumą neretam imigrantui yra skirtingi dalykai“. Tad lietuviškumas yra praktikuojamas neatsitiktinai. Galima išskirti du pagrindinius lietuviškumo praktikavimo būdus.

Pirmasis lietuviškumo praktikavimo būdas yra lietuvių kalbos vartojimas bei vaikų mokymas lietuvių kalbos. Šis praktikavimas dažniausiai apsiriboja nedideliu šeimos, draugų ar formalios lietuvių bendruomenės ratu. Pastaroji naudojama kaip terpė, aplinka, kurioje lietuviškumą reprezentuoja kalba ir proginis tradicijų atkartojimas.

Antrąjį lietuviškumo praktikavimo būdą iliustruoja Erikos istorija. Jos atvejis, jei vertinsime jį kaip tipinį, suponuoja išvadą, jog daugiaetniškumu kontekstualizuota profesinė ir privačių santykių aplinka, nureikšminanti etniškumą ir sureikšminanti kitus, visų pirma profesinius, statusus, susiaurina lietuviškumo praktikavimo veiklos spektrą iki minimalaus, apsiribojant retkarčiais lietuvių kalbos pavartojimu privačioje aplinkoje ar paverčiant lietuviškumo praktikavimą laisvalaikio užsiėmimu, net tam tikra prasme marginalia veikla. Erika pasakojo, jog kartais ji norinti „išsiskirti iš kitų <...>: galbūt tu nori kažko lietuviško, nežinau, kaip pasakyti, vėliau pasikabinti ar turėti kažkokią knygą lietuvišką namuose.“ Kartais norėdama išsiskirti ji „praktikuoja“ lietuviškumą: su drauge lietuve kalba lietuviškai arba kalbėdamasi su gyvenimo draugu vengru vartoja lietuviškas frazes.

EMOCINIO SAISTYMO SI SU KILMĖS KRAŠTU STRATEGIJA. Kitaip negu anksčiau apibūdintos strategijos, ši kontekstualizuota pakankamai aktyviu imigrantų susisaistymu ir su kilmės, ir su rezidencijos visuomene, kitais žodžiais tariant, transnacionalizmu, išreiškiamu ne tik organizuotomis veiklomis, bet individų kasdienėmis praktikomis bei sąveikomis.

Nors šių imigrantų susisaistymas su nauja visuomene yra pakankamai intensyvus ir sėkmingas, jų akulturacijos procesas, lyginant su prieš tai aprašytais, yra sudėtingesnis, turint galvoje vertybių bei tradicijų internalizavimo lygmenį. Dažniausiai savo požiūrį bei santykį su naujos šalies tradicijomis jie apibūdina sąvoka „svetimas“: „Visos tradicijos, viskas yra svetima, tokie dalykai kaip tradicijos perimami su pienu. <...> nesu čia sava, nes aš nesu su mamos pienu siurbus tos norvegiškos tradicijos, tų norvegiškų dainelių“ (Ilona, kirpėja, 35 m., Norvegija).

Siekiant suprasti ir paaiškinti imigrantų santykį su nauja ir kilmės visuomenėmis, manytume, itin svarbu atsižvelgti į tai, kad imigrantų „atsineštos“ socialinio pasaulio suvokimo, interpretacijos kategorijos arba mąstymo ir elgesio stereotipai, vyraujantys jų prigimtinės kultūros modeliai, idėjos konstruoja tam tikrą prizmę, per kurią imigrantai patiria bei vertina gyvenimą naujoje šalyje akulturacijos metu ir determinuoja būdą, kuriuo imigrantas orientuoja save specifinio socialinio lauko atžvilgiu. Šie stereotipai bei habitualizuoti elgesio modeliai, nors ir socialiai sukonstruoti tam tikrame specifiniame kontekste, išlieka tarpininku interpretuojant imigrantų patirtį ir naujoje visuomenėje – žmogus yra linkęs dar ilgai naudoti tuos pačius įrankius ir resursus, galvodamas ir suvokdamas supantį pasaulį net ir tuomet, kai šis yra pasikeitęs (Thapan 2005: 32).

Kalbant apie šios tapatybės strategijos imigrantus, prie tokių nekvestionuojamų kategorijų galima priskirti kultūros sampratą. Internalizuota kultūrinių modelių – kaip stabilių, paveldėtų, etniškai / tautiškai apribotų, moraliai įpareigojančių ir emociškai pririšančių – samprata labai apsunkina kultūrinę inkorporaciją, o akulturaciją apriboja kasdienės sąveikas apibrėžiančių normų pažinimu ir vartojimu.

Kita vertus, ryškūs kultūriniai skirtumai užaštrina savas – svetimas ribas, „aktyvuoja“, „pažadina“ tautinę tapatybę. Toks „savęs suvokimas svetimumu“ verčia ieškoti vietos ar bendruomenės, kurioje pasijustų savu: „Viduje aš jaučiuosi lietuvis, aš niekada nesunorvegėjau“ (Sta-

sys). Šiuo atveju tautinė tapatybė kaip tam tikras socialinės galios mechanizmas „naudojama“ ir kaip „savignyos ar pasitvirtinimo mechanizmas“ (Portes 1999: 466), išreiškiantis atsiribojimą nuo pagrindinės nacionalinės tapatybės naujoje šalyje ir tuo pat metu savęs priskyrimą kitai tautinei bendruomenei – lietuviškumas pasitelkiamas kaip savęs įvardijimo ir priskyrimo priemonė.

Savęs pozicionavimas, atsiribojant per tautinę / etninę tapatybę, galbūt yra viena iš priežasčių, skatinančių imigrantų transnacionalumą arba išsaugomus bei palaikomus ryšius su kilmės visuomene. Nors Statys Norvegijoje nuomojasi butą ir ketina pirkti namelį kalnuose, Lietuvoje jis taip pat turi butą, į Lietuvą grįžta per šventes, per televiziją žiūri lietuviškas programas. Tačiau, tyrimo duomenimis, ne tiek fiziniai sugrįžimai į Lietuvą, kiek simbolinis ir emocinis saistymasis bei dalyvavimas gali būti įvardijami svarbiausiais lietuvių imigrantų tautinės tapatybės darybos elementais. Šį teiginį iliustruoja mūsų tyrime dalyvavusių informantų „namų“ samprata.

Migracijos tyrimų kontekste dažnai pabrėžiama, jog „namai“ apima dvi svarbiausias dimensijas: aktualią gyvenimo patirties vietą ir metaforinę individo susisaistymo bei identifikacijos erdvę, arba „mitinę troškimų vietą“ (Brah, cit. iš Armbruster 2002: 20). A. Brah teigimu, „namai“ yra susiję su subjektyvia „priklausymo (*inclusion*) arba atskyrimo patirtimi“, kuri veikia tiek asmeniniame, tiek politiniame lygiuose (ten pat), todėl „namai“ – tai vieta, kuriai individas jaučiasi priklausąs, kurioje jis yra saugus (Castles, Davidson 2000).

Dauguma mūsų informantų nureiškina, atmeta namų kaip vietos, kurioje gyvenama, sampratą. Namai – tai praeitis ir ryšys su ja, tai atmintis, kilmė ir jos tęstinumas: „namai tai yra Lietuva, tėvai, tikri namai ten, kur važiuoji Kalėdoms. <...> Namai ten, iš kur esu kilusi“ (Liepa, pardavėja, 26 m., Ispanija).

Taigi imigrantai saistosi, tapatinasi su kilmės kraštu, sugrįždami į gimtinę emociu ryšiu, prisiminimais: „bet tu, žmogau, sapnuoji, sapnuoji namus, iškyla kažkokie vaizdai, tu kažką prisimeni, tiesiog tau virpena kažkur viduje. Apie Norvegiją aš to dar kol kas negaliu pasakyti“ (Stasys). Tokie išsivaizduojami sugrįžimai naudojami kaip savęs apibrėžimo, stabilumo, išaknijimo mechanizmas esant tam tikrai dvigubų susisaistymų ar neapsisprendimo būsenai.

IŠVADOS

Apibendrinant lauko tyrimo duomenis, galima išskirti tris pagrindines lietuvių imigrantų tautinės tapatybės darybos strategijas. Vienas reikšmingiausių *etninės kultūrinės erdvės konstravimo strategijos bruožų* – jos kontekstualizavimas imigrantų kuriama išteritorinta kultūrine erdve. Daugiaetniškumu kontekstualizuota sociokultūrinė aplinka, kurioje vyksta tautinės tapatybės daryba, sureiškina etninę tapatybę, provokuoja kiekvieno joje dalyvaujančio individo buvimą *kažkuo* etnine prasme, priverčia kiekvieną „turėti“, praktikuoti ir reprezentuoti etninę tapatybę. Tokioje aplinkoje lietuviškumas tampa būtina buvimo naujoje visuomenėje sąlyga. Lietuviškumas, suprantamas kaip įgimtas, perduodamas iš kartos į kartą bruožas, praktikuojamas kuriant „išteritorintą kultūrinę erdvę“. Ši erdvė, atkurdamą kilmės šaliai būdingus kultūrinius socialinių sąveikų kodus, „legitimuodama“ lietuvių kalbos vartojimą ne tik privačioje, bet ir viešojoje sferoje, vizualiniais simboliais apipavidalindama fizinę aplinką (pvz., lietuviškose parduotuvėse), tampa svarbiausiu lietuviškumo darybos resursu, „aktyvuoja“ lietuviškumą išryškindama, pabrėždamą savas – svetimas ribas.

Antroji lietuvių imigrantų naudojama tapatybės darybos strategija – *imigrantų kultūrinio atvirumo strategija*. Šiuo atveju keli imigrantų aplinkos dėmenys – pirma, viešoji erdvė, nors ir tolerantiška imigrantams, bet reprezentuojama vyraujančios daugumos kultūriniais

modeliais; antra, individualios kultūrinės inkorporacijos nuostatos, atviros vyraujančių kultūrinių modelių perėmimui bei persipynimui; trečia, neretai daugiaetninė privati ir intymi aplinka ir ketvirta, sėkminga ekonominė bei socialinė inkorporacija – apibrėžia kontekstą, kuriame lietuviškumo raiška kitų identitetų kontekste tampa arba privačios erdvės apribotu ir tik kalbos vartojimu reiškiamu užsiėmimu, arba „proginė“ veikla (pvz., švenčiant Jonines ar Užgavėnes), arba marginalizuota, atsitiktinė, „nuotaikos“ veikla (motyvuojama imigrantams būdingo etninio identiteto, kaip paveldėto bruožo, samprata). Lietuviškumas praktikuojamas mokant lietuvių kalbos vaikus ir patiems kalbant lietuviškai šeimos ar draugų aplinkoje.

Emocinio saistymosi su kilmės kraštu strategija yra kontekstualizuota lietuvių imigrantų susisaistymu su abiem – tiek kilmės, tiek rezidencijos – visuomenėmis. Toks dvigubas saistymasis iš esmės konstruoja savęs priskyrimo, „įvietinimo“ neapibrėžtumą, todėl ši strategija visų pirma apčiuopiama kaip ryškus lietuviškumo – tautinės tapatybės, socialinio instrumento, padedančio „įbendruomeninti“, priskirti save, atrasti savo „vietą“, – vartojimas. Emocinis, simbolinis saistymasis bei įsivaizduojami (ir ne tik) sugrįžimai naudojami kaip pagrindinis etninės tapatybės darybos resursas.

Gauta 2009 09 20
Priimta 2009 10 15

Literatūra

1. Al-Ali, N. 2002. “Trans – or a-national? Bosnian refugees in the UK and the Netherlands”, in *New Approaches to Migration? Transnational Communities and the Transformation of Home*, ed. N. Al-Ali, K. Koser. London and New York: Routledge, 96–117.
2. Ahmed, N. 2005. “Women in between: the case of Bangladeshi women living in London”, in *Transnational Migration and the Politics of Identity*, ed. M. Thapan. New Delhi / Thousand Oaks / London: Sage Publications, 99–129.
3. Appadurai, A. 2000. “Sovereignty without territoriality: notes for a postnational geography”, in *The Anthropology of Space and Place: Locating Culture*, ed. S. M. Low, D. Lawrence-Zuniga. Blackwell Publishing, 336–349.
4. Armbruster, H. 2002. “Homes in crisis. Syrian orthodox christians in Turkey and Germany”, in *New Approaches to Migration? Transnational Communities and the Transformation of Home*, ed. N. Al-Ali, K. Koser. London and New York: Routledge, 17–33.
5. Castles, S.; Davidson, A. 2000. *Citizenship and Migration: Globalization and the Politics of Belonging*. Macmillan Press.
6. Chavez, L. R. 1994. “The power of imagined community: the settlement of undocumented Mexicans and Central Americans in the United States”, *American Anthropologist* New Series 96(1): 52–73.
7. Čiubrinskas, V. 2009. “Diasporas coming home: identity and uncertainty of transnational returnees in postcommunist Lithuania”, in: *Postsocialist Europe. Perspectives from Home*, ed. L. Kurti, P. Skalnik. London: Berhahn, 95–117.
8. Čiubrinskas, V. 2008. „Tautinis identitetas yrančių ryšių pasaulyje: lietuviškumo trajektorijos“, *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*, sud. V. Čiubrinskas, J. Kuznecovienė. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 7–25.
9. Glick Schiller, N.; Basch, L.; Blanc, C.S. 1995. “From immigrant to transmigrant: theorizing transnational migration”, *Anthropological Quarterly* 68(1): 48–63.
10. Hall, K. D. 2004. “The ethnography of imagined communities: the cultural production of sikh ethnicity in Britain”, *ANNALS, AAPSS* 595: 112.
11. Kuznecovienė, J. 2009. „Lietuvių imigrantų Norvegijoje, Anglijoje ir Ispanijoje įsitraukimo strategijos: nuo konformizmo iki navigacijos“, *Filosofija. Sociologija* 20(2): 96–103.
12. Paerregaard, K. 2002. “Business as usual. Livelihood strategies and migration practice in the Peruvian diaspora”, in *Work and Migration. Life and Livelihoods in a Globalizing World*, ed. N. N. Sorensen, K. F. Olwig. London and New York: Routledge, 126–144.

13. Portes, A. 1999. "Conclusion: towards a new world – the origins and effects of transnational activities", *Ethnic and Racial Studies* 22(2): 463–475.
14. Tamagno, K. 2002. "You must win their affection...": migrant's social and cultural practices between Peru and Italy", in *Work and Migration. Life and Livelihoods in a Globalizing World*, ed. N. N. Sorensen, K. F. Olwig. London and New York: Routledge, 106–125.
15. Thapan, M. 2005. "Introduction „making incomplete”: identity, women and the state", in *Transnational Migration and the Politics of Identity*, ed. M. Thapan. New Delhi / Thousand Oaks / London: Sage Publications, 21–62.
16. Thomas-Hope, E. 2002. "Transnational livelihoods and identities in return migration to Caribbean. The case of skilled returnees to Jamaica", in *Work and Migration. Life and Livelihoods in a Globalizing World*, ed. N. N. Sorensen, K. F. Olwig. London and New York: Routledge, 187–201.
17. Vertovec, S. 2001. "Transnationalism and identity", *Journal of Ethnic and Migration Studies* 27(4): 573–582.
18. Waldinger, R. 2008. "Between „here“ and „there“: immigrant cross-border activities and loyalties", *International Migration Review* 42(1) (Spring): 3–29.
19. Werbner, P. 1999. "Global pathways. Working class cosmopolitans and the creation of transnational ethnic worlds", *Social Anthropology* 7(1): 17–35.

JOLANTA KUZNECOVIENĖ

Strategies of national identity construction of Lithuanian immigrants in Ireland, England, Spain and Norway

Summary

The focus of the article is on the strategies of national identity used by Lithuanian immigrants in England, Norway, Spain and Ireland. While identifying the main processes, features of the socio-cultural context, resources and practices, three prevailing strategies have been revealed. The first strategy – construction of ethnic cultural space – could be defined as a process of identity work based on the construction of a de-territorialized cultural space. It contextualizes the process of ethnic identity construction and is used by immigrants as the main resource for the construction and practicing of Lithuanian-ness. The second strategy – cultural openness – is based on the undermining of ethnic identity by its rare use in public area and reducing Lithuanian-ness to using the Lithuanian language and occasionally practicing Lithuanian ethnic customs. In case of the third strategy – that of immigrants' emotional linkage with the country of origin – the emotional and symbolical linkages with the community of their origin and imagining returning home are used by immigrants as the main resources of national identity.

Key words: Lithuanian-ness, immigrants, ethnic cultural space, ethnic identity construction